

- ◆ Trabajo realizado por el equipo de la Biblioteca Digital de CEU-Universidad San Pablo
- ◆ Me comprometo a utilizar esta copia privada sin finalidad lucrativa, para fines de investigación y docencia, de acuerdo con el art. 37 de la M.T.R.L.P.I. (Modificación del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual del 7 julio del 2006)

LA CRISI DE L'ANTIC RÈGIM A ESPANYA I A PORTUGAL: CARLISME I MIGUELISME

Alfonso Bullón de Mendoza

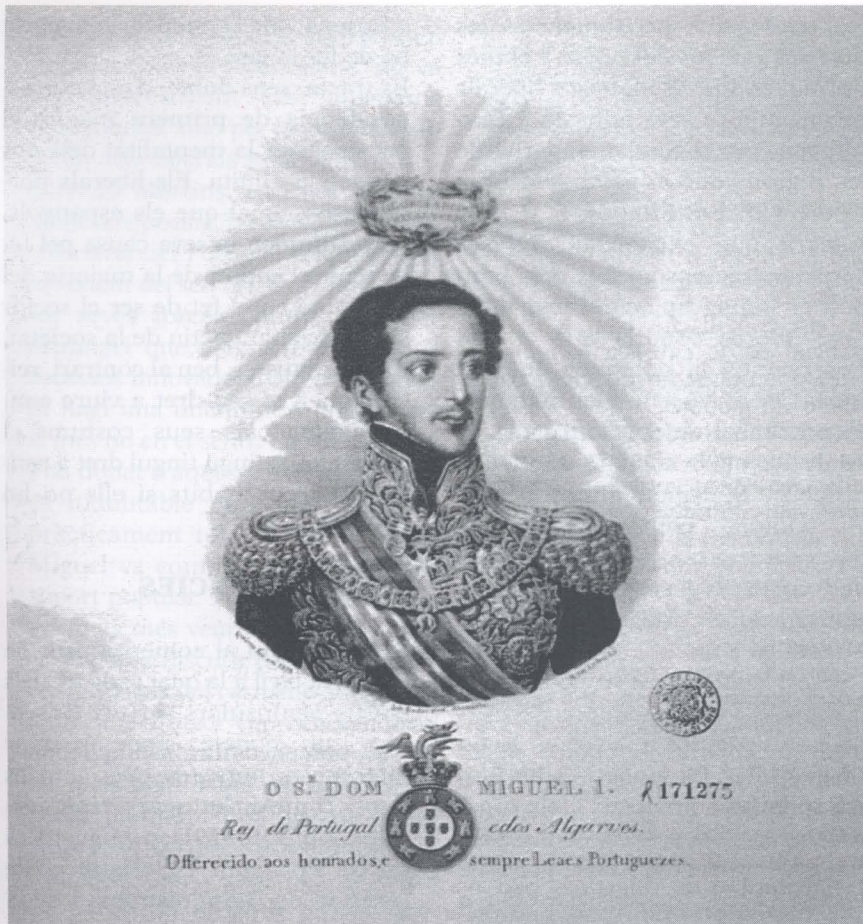
Espanya i Portugal són dos dels escenaris en què al llarg del segle XIX s'enfronten l'Antic Règim i la Revolució.¹ El paral·lelisme entre les dues històries nacionals durant el període 1807-1840 és francament notable i molt sovint el decurs dels esdeveniments d'un país resulta molt influït pels successos del país veí. Després d'una primera fase, en què liberals i absolutistes combaten per imposar les seves idees a un mateix monarca, cada opció política acaba trobant el seu propi candidat, amb la qual cosa s'introdueix un nou factor: la qüestió dinàstica.

EL CARLISME

Actualment sembla que l'atenció dels historiadors se centra en l'estudi del suport social de la contrarevolució. En el cas d'Espanya, d'una banda es polemiza sobre quins van ser els sectors socials que van secundar el Pretendent i quins s'hi van oposar, sense oblidar les possibles diferències regionals. De l'altra, es debat fins a quin punt els carlistes representaven el sentiment de la majoria dels espanyols o només el d'una minoria, encara que fos una minoria menys minoritària que la dels seus adversaris. Pel que fa a aquest darrer tema, he de declarar que, al meu parer, el desenvolupament militar de la primera guerra carlina és incomprendible sense l'existència d'un procarlisme popular, que no procedeix de la mera adhesió als drets dinàstics de l'infant Don Carlos, sinó de la con-

junció de tots els possibles factors d'oposició als governs isabelins. A més, sóc força escèptic davant la possibilitat que la major part de la població d'un país que es veu embolicat en una guerra civil pugui ser completament indiferent al conflicte. Potser n'està fins al capdamunt, potser desitja que acabi com més aviat millor, tant se val qui guanyi, però veig molt difícil que, en el seu fur interior, i sense que això vulgui dir que no està disposada a fer res per cap dels dos contendents, li sigui absolutament indiferent el triomf d'una banda o de l'altra. Recordem la Guerra de la Independència. Recordem fins i tot el 2 de maig del 1808, data de la insurrecció de Madrid contra els francesos, i no podem evitar de reconèixer que aquell dia més del 98% dels madrilenys eren a l'interior de casa seva, sense prendre ni la més mínima part en el combat que es desenvolupava en diversos punts de la capital, i sense que això ens hagi de fer pensar que tant li feia el triomf dels seus compatriotes com el de les tropes de Murat. La noblesa, davant una guerra en què, si més no en la part material, tenia molt a perdre i poc a guanyar, va intentar de mantenir-se'n al marge. Això no obstant, no van faltar minories significatives que van combatre en tots dos bàndols. El règim isabelí, que controlava l'aparat de l'Estat i l'estructura de l'exèrcit, així com la cort, comptava amb l'adhesió de nombrosos aristòcrates, com es va poder veure quan es va constituir l'estament de pròcers,

que durant uns pocs anys va semblar que retornava a la noblesa algun protagonisme polític. Això sí, cal anar amb compte amb les aparències, ja que en ocasions trobem sorpreses com ara la que ens dona una classificació dels majordoms i gentilhomes de palau efectuada per la policia isabelina, segons la qual gairebé tots eren partidaris del pretendent.² El suport a Don Carlos, que en el seu dia ja vam estudiar amb un cert detall, és força més difícil de detectar, ja que molts dels aristòcrates que en desitgen el triomf prefereixen mantenir-se en l'anonimat davant les conseqüències que es podrien derivar d'una presa de posició pública. Malgrat tot, no va faltar qui acudís a presentar-se davant del seu rei, o els que formessin part de les juntes de govern carlines, dels seus quadres militars o del seu cos diplomàtic. Els 106 aristòcrates que consta que simpatitzaven amb el Pretendent reunien uns 250 títols (al voltant del 20% dels que existien llavors). Per parlar del clergat, no estarà de més començar recordant l'existència d'un clergat liberal, perquè encara que el nombre no fos excessiu, les seves possibilitats d'acció eren pràcticament il·limitades. A la mort de Ferran VII, la major part de l'episcopat espanyol va reconèixer sense problemes la nova reina. Tanmateix, no va trigar a esclatar un greu conflicte entre l'Església i l'Estat, la causa del qual no era dinàstica, sinó producte de la política eclesiàstica dels governs isabelins. Mesures com ara la desamor-

«Dom Miguel I», segons un gravat de l'època.

tització, l'exclaustració o la creació de la Junta Eclesiàstica no van poder sinó provocar el rebuig de nombrosos prelats. Tot i així, i malgrat els nombrosos desterraments i confinaments, la majoria va continuar sense unir-se a les files carlines i va tractar de romandre al marge del conflicte, la qual cosa no va impedir que els liberals no dubtesin a titllar-los de carlins acèrrims per disfressar d'aquesta manera la causa real dels seus enfrontaments. Dins del clergat s'acostuma a distingir entre la postura dels regulars i els seculars. Per als primers, el liberalisme «era, nada menos, que la negación de un estado de vida, de una forma de existencia»;³ per tant, no té res d'estrany que dins de les seves files hi pogués haver més bel·ligerància. Igual que a la Guerra de la Independència, la immensa majoria del clergat secular va romandre a les seves parròquies, atenent les seves tasques pastorals i procurant de viure al marge de la guerra.

Si passem a les files del tercer estat, la qüestió ha tingut múltiples enfocaments. Ja no sembla defensable la tesi que el carlisme va ser una

rebel·lió del camp contra la ciutat. Els intents de presentar-lo com un moviment de protesta social tampoc no han tingut més èxit. De mica en mica es consolida la imatge del carlisme com un moviment interclassista, en què els diversos estrats socials estaven representats de manera similar a la seva presència en el si de la societat.⁴ És un cas diferent el del liberalisme, en què la presència d'alguns sectors (noblesa, burgesia comercial, classes mitjanes professionals) assoleix proporcions molt superiors a les que els correspondria en la societat de la seva època.

Per a Portugal, els treballs d'M. A. Lousada ens ofereixen, pel que fa a la noblesa, dades molt més concretes que les que tenim per a Espanya. Així, sabem que el 61% de la noblesa titulada portuguesa va estar al costat de Don Miguel, i el 23% al costat de Don Pedro. El 16% restant es va mantenir neutral, o bé no es disposa de dades per poder vincular-lo a un bàndol o un altre. Lousada ha intentat de trobar factors socials o econòmics que puguin explicar el perquè de cada una de les postures, i ha arribat a la con-

clusió que sembla que no existeixen. Caldria recórrer, doncs, a factors culturals, o a la mateixa història de cada família.⁵ El marquès de Fronteira, l'educació del qual havia estat a càrrec d'un clergue liberal, creu que cal anar a buscar la causa de la seva adhesió al liberalisme en la persecució que havia patit la seva família durant l'època de Pombal.⁶ En qualsevol cas, els nobles que donaven suport a Don Pedro sempre van ser conscients que no disposaven de les seves simpaties: «L'emperador, com tots els grans senyors de la Casa de Braganza, no tenia gran predilecció per nosaltres, els aristòcrates».⁷

Pel que fa al clergat, les acusacions dels liberals són duríssimes. El mateix Don Pedro no va dubtar a afirmar que «a les troncs (i m'esgarriro de dir-ho) però vosaltres ho sabeu, i tothom sap que jo dic la veritat, a les troncs, davant dels sants altars, enmig dels sagrats i augusts misteris, els ministres del DÉU de la pau i la caritat, predicaven l'assassinat com un servei fet a la religió, i anunciaven al poble atònit un nou evangeli de persecució, sang i mort».⁸ Són freqüents les

acusacions contra els clergues, dels quals s'afirma que combatien armes en mà i als quals es considera responsables intencionats de l'incendi del convent de Sant Domènec de Porto, on pernoctaven tropes liberals. Malgrat això, tampoc no falten testimonis de l'existència d'un clergat liberal i, en cert sentit, fa la sensació que els autors liberals es complauen a presentar els clergues miguelistes, mentre que els absolutistes prefereixen parlar dels liberals. Da Silva ha publicat una classificació política de 238 frares realitzada en virtut d'un decret del govern de Doña Maria de la Gloria amb data de 28 de maig del 1834. El resultat és el següent: miguelistes fanàtics: 7,6%; reialistes moderats: 50,6%; constitucionals: 9,2%; sense informació política concreta: 32,4%. Les dades són força eloqüents, però no hem d'oblidar que ens trobem davant de membres del clergat popular, l'existència dels quals era difícilment compatible amb el liberalisme. D'altra banda, l'adhesió al poder, que en el cas espanyol juga a favor dels liberals, aquí ho fa a favor dels absolutistes.

EL MIGUELISME

Lousada i Monteiro han fet un sonatge dels aïllaments miguelistes del nord de Portugal durant els anys 1826 i 1827, dirigits per la noblesa local, i en els quals s'aprofita l'estructura de les ordenances militars per procedir a l'enquadrament dels revoltats. Malgrat que els objectius declarats eren comuns i que no detecten en cap cas un clar component antisenyorial, consideren que les zones en què el moviment assoleix més vigoria són aquelles que s'han vist més afectades per les transformacions econòmiques.¹⁰ Més endavant, quan el fracàs de la Belfastada, Sá da Bandeira ens descriu la seva retirada cap a Galícia a través d'un país hostil, abandonat pels seus habitants.¹¹ Durant el regnat de Don Miguel, tant el seu govern com l'ambaixador espanyol estaven convençuts del bon esperit del país, tret de la ciutat de Porto, el poble de Figueira i el comerç de Lisboa.¹² Quan s'inicia la contesa, són nombroses les fonts d'informació sobre

les tendències polítiques de les diverses regions del regne, i el més normal és que els mateixos liberals reconeixin la seva adhesió a Don Miguel, com fa Napier en parlar de les regions dels Algarves, Minho, Douro i Tras-os-Montes.¹³

Encara que existeixen diverses caracteritzacions socials dels bàndols en lluita, cap no ens resulta de tant interès com la que es pot observar en la polèmica que, en meitat de la guerra, van mantenir els generals Napier i Bourmont. El 18 de setembre de 1833, Napier es dirigeix a Bourmont amb el propòsit d'iniciar conversacions que possessin fi a la contesa i, després de recordar-li el negre aspecte que presenten els negocis de Don Miguel, afirma:

«S'excel·lència potser respondrà que la major part de la noblesa, del clergat i dels pagesos li fa costat. Jo ho admeto. [...] Els nobles estan lluitant pels seus privilegis, i els pagesos són excitats pels capellans. Així, són ells les persones intel·ligents de Portugal? No! Aquestes es troben a les grans ciutats i a les classes mitjanes, que estan totes amb la reina».¹⁴ La resposta del cap legitimista no es va fer esperar: «Jo crec que la immensa majoria dels habitants rebutja les noves institucions que voleu introduir al reialme, i que servint el rei Don Miguel, no només defenso les antigues lleis del país, sinó que actuo conformement als desitjos de la majoria de la nació. [...] / Jo no faig la distinció que vostè estableix entre els portuguesos: jo sóc cristià, i considero que tots els homes són germans, i desitjo el bé per a tots, i no penso que sigui just ocupar-se únicament d'aquells que tenen el primer o el darrer rang social, ni d'aquells que tenen un rang intermedi; tots tenen els seus drets fonamentats en les lleis del seu país, tots són homes que tenen la mateixa naturalesa que vos i que jo, i jo no menysprearé mai ni els desitjos ni les necessitats de cap d'aquestes classes [...] tanmateix, vos m'assegureu reconèixer que la majoria dels sacerdots, dels nobles i dels pagesos són del partit del rei, i jo no concebo bé l'aplicació que vos voleu fer dels principis liberals, en oposició amb la seva base establerta en els altres Estats

d'Europa, que l'opinió de la majoria ha de fer la llei».¹⁵

Es tracta, sens dubte, d'una correspondència de primera magnitud per conèixer la mentalitat dels dos bàndols en lluita. Els liberals portuguesos, igual que els espanyols, no justifiquen la seva causa pel fet de tenir el suport de la majoria del país, sinó en el fet de ser el sector més capacitat i actiu de la societat. Els absolutistes, ben al contrari, reivindiquen el seu dret a viure conformement als seus costums, i neguen que ningú tingui dret a canviar els seus hàbits si ells no ho desitgen així.

LES DIFERÈNCIES

Si ens situem al començament de la guerra civil a la qual cada un dels països peninsulars serveix d'esce-nari, no podem sinó observar diferències notables que, com és lògic, tindran les seves repercussions. L'any 1832, Don Miguel I és rei de Portugal. Té el suport de l'exèrcit, de l'administració i de la gran majoria de la nació portuguesa. Tanmateix, una expedició liberal que en un principi disposava de poc més de vuit mil homes, per un conjunt de circumstàncies entre les quals podem destacar la intervenció estrangera, va ser suficient per obligar-lo a abandonar el tron. Però la situació de partida no s'ha d'oblidar a l'hora d'explicar algunes peculiaritats del miguelisme, com el suport de la noblesa, que s'uneix al voltant del seu monarca; o la col·laboració del clergat, tan unit a l'Estat com ho havia estat durant l'Antic Règim.

L'any 1833, Don Carlos és un proscrit, allunyat del territori espanyol i a favor del qual no es col·loca ni una sola unitat de l'exèrcit regular. Això no obstant, el geni militar de Zumalacárregui primer i de Cabrera després, li permetran tenir una opció real de guanyar la guerra. Al seu costat no trobem un sector de la noblesa tan representatiu com el que fa costat a Don Miguel, ja que bona part de l'estament es col·loca al costat d'Isabel II, a qui el seu pare havia fet jurar com a hereva el juny de 1833. Invitada pel rei, ni tan sols l'església va gosar posar pegues a reconèixer la seva primogènita, i

si al llarg de la contesa va entrar en col·lisió amb el liberalisme, no va ser generalment per qüestions dinàstiques, sinó per la política religiosa dels liberals espanyols.

Oliveira Martins, en unes pàgines plenes de poesia, ha recollit un vigorós retrat del Portugal vell que, unit al voltant del seu rei, lluita amb totes les seves forces contra el poder estranger que dona suport als seus escassos innovadors. No creiem que hi hagi una unanimitat miguelista, si més no en el sentit que de vegades s'ha donat a aquesta expressió, però és indubtable que, com recullen pràcticament tots els autors, Don Miguel va comptar amb un ampli suport popular. Potser per això, ens estranya més veure com a Espanya es tendeix a discutir l'amplitud de les bases socials del carlisme que, sense tenir al seu favor cap dels recursos amb què van poder comptar inicialment els legitimistes portuguesos, va poder mantenir una guerra de set anys amb serioses possibilitats de triomf. ◀

NOTES

1. Podeu trobar una aproximació als diversos moviments contrarevolucionaris europeus a Joaquim Veríssimo Serrao i Alfonso Bullón de Mendoza [dirs.], *La Contrarrevolució Legitimista (1688-1876)*. Universidad Complutense, Madrid, 1995. Un primer intent d'histò-

ria comparada a Alfonso Bullón de Mendoza y Gómez de Valugera, «El legitimismo europeo 1688-1876», dins Stanley G. Payne [dir.], *Identidad y nacionalismo en la España contemporánea: El carlismo, 1833-1975*. Actas, Madrid, 1996, pp. 195-253.

2. Sobre l'actitud dels diversos sectors socials davant del carlisme, es pot consultar Alfonso Bullón de Mendoza, *La Primera Guerra Carlista*. Actas, Madrid, 1992, pp. 441-545.

3. Manuel Revuelta González, *La exclaustación (1833-1840)*, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1976, p. 114.

4. Vegeu Francisco Asín Rémirez de Esparza, «Algunas observaciones sobre el estudio de la sociología del carlismo de la Primera Guerra», dins Alfonso Bullón de Mendoza, *Las Guerras Carlistas*, Actas, Madrid, 1993, pp. 113-122.

5. Maria Alexandra Lousada, «D. Pedro ou D. Miguel? As opções políticas da nobreza titulada portuguesa», *Fazer e desfazer história*, núm. 4, novembre 1989, pp. 81-117. Luis Espinha da Silveira, en el seu article «Revolução liberal e partiato (1834-1842)», *Análise Social*, 1992, núm. 116-117, pp. 329-353, fa un seguiment de l'actitud de la noblesa portuguesa davant del nou règim, en què es veu que bona part d'aquesta es nega a integrar-se en les seves estructures, tot i que se li'n dona l'oportunitat.

6. *Memórias do Marques de Fronteira e d'Alorna D. José Trazimundo Mascarenhas Barreto ditadas por ele próprio em 1861 revistas e coordenadas por Ernesto de Campos de Andrada*, Imprensa Nacional/Casa da Moeda, Lisboa, 1984, volum I, p. 90.

7. Fronteira, *Memórias*, Part IV, p. 227.

8. Charles Napier, *An Account of the War in Portugal between don Pedro and Don Miguel*, T & W. Boone, Londres, 1836, volum II, p. 320.

9. Armando Barreiros Malheiro da Silva: «O clero Regular a "usurpação"», *Revista de História das Ideias*, vol. 9, 1987, pp. 529-630. Hi ha variacions significatives segons els ordes.

10. Maria Alexandra Lousada i Nuno Gonçalves Monteiro, «Revoltas absolutistas e Movimentação camponesa no Norte, 1826-1827 (Algumas notas)», dins *O Liberalismo na Península Ibérica na primeira metade do século XIX*, 1981, Lisboa, volum II, pp. 169-181.

11. Sa Da Bandeira, *Diário da guerra civil (1826-1832)*. Recolha, Prefácio e Notas de Jose Tengarrinha. Seara Nova, Lisboa, 1975, volum I, pp. 34 i 44.

12. Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, Sección Histórica, Leg. 2621, Despacho al gobierno español del Conde de Montealegre de la Ribera, 8 de febrer de 1832.

13. Napier, *An Account...*, volum I, p. 35; volum II, pp. 208-228.

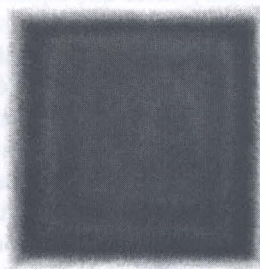
14. Napier, *An Account...*, volum I, p. 365.

15. *Ibidem*, pp. 366-367. Armando Barreiros Malheiro da Silva, dins *Miguelismo. Ideologia e Mito*. Livraria Minerva, Coimbra, 1993, p. 343, exclou, dins de les possibles causes de la derrota miguelista, la manca de suport popular, que considera provat per la seva persistència temporal.

ALFONSO BULLÓN DE MENDOZA Y GÓMEZ DE VALUGERA

Universitat San Pablo-CEU (Madrid).

afers
revista de recerca i posicions

26

Ausiàs Marc

1997

Revista fundada per:
 Sebastià Garcia Martínez
 Director:
 Manuel Ardit Lucas

Subscripcions: Editorial Afers
 Apartat Correus 267
 E-mail: afers@xpress.es
 46470 Catarroja (PAÍS VALENCIÀ)

XII:26 (1997) Ausiàs Marc

Marie-Claire ZIMMERMANN: Per entendre Ausiàs Marc / Lola BADIA: Ausiàs Marc. Un programa metodològic / Pau VICIANO: El temps d'Ausiàs Marc. Un Quatre-cents cavalleresc / Marie-Claire ZIMMERMANN: Ausiàs Marc. Construcció de la veu poemàtica i recerca del sentit / Xavier DILLA: Temporalitat i formes cançoneresques en la poesia d'Ausiàs Marc / Robert ARCHER: Ausiàs Marc i la invenció / Arthur TERRY: Introspecció i imaginació dins l'obra d'Ausiàs Marc / Josep FERRER: Sobre el concepte ausiasmarquès d'escriptura. Un pas cap a la modernitat / Vicent MARTINES: La recepció d'Ausiàs Marc. Assaig d'actualització bibliogràfica d'ençà de 1985 • *Postscriptum*: Gabriel GARCIA FRASQUET: La memòria d'Ausiàs Marc a la Safor durant la Renaixença / Eva SERRA I PUIG: La *Història del País del País Valencià* d'Antoni Furió. La visió històrica d'una sòlida síntesi / Domènec CAMPILLO: Paleologia, una especialitat historicomèdica quasi desconeguda i negligida / Mauricio JALÓN: T. S. Kuhn. La mirada del físic i la història / *Recensions / Ressenyes culturals / Publicacions rebudes*

Subscripció anual (tres números): 6.240 Pta. (IVA inclòs) / Exemplar solt: 3.120 Pta. (IVA inclòs)
 Pagament bancari: demaneu butlleta de subscripció